

Zene, zenészek: a teljes élet

SCHEIBER SÁNDOR A ZENÉRŐL

FOTÓ: KÓBÁNYAI JÁNOS

Gyászbeszéd

Szabolcsi Bence felett 1973. január 25-én

שדר גאון הירדן

Akét és fél ezer éves prófétai szó kívánczik ajkunkra: „Elpusztult a Jordán büszkesége.” Vagy ahogyan Ő kezdte Kodály feletti gyászbeszédét: „Szálfa dőlt ki közülünk.”

Ráillik a folytatás is: „Ehhez a ravatalhoz odajárul nemcsak a magyar és külföldi zeneélet, hanem az irodalom, a néprajz, a pedagógia, a nyelvtudomány és a történelem is, a nemzet szellemi műveltségének minden jelképes hordozója.”

Már életében kijelölték helyét a tudomány fejlődésében. Hogy egygé forrt benne a rajongó műértő, a szenvedélyes részletkutató, a született pedagógus és a társadalmi-történelmi változások finom érzékű megfigyelője. Hogy Ő vállalkozott elsőnek a magyar zenetörténet teljes feltérképezésére. Hogy feltárta a zene népi gyökereit. Hogy minden során átizzik a közvetlen élmény. Hogy a szó és az írás művésze, aki hallgatói és olvasói felé „két kézzel szórta aranyát”.

Mi most és itt csöndesen zsidó testvérünktől búcsúzunk.

Goldziher óta magyarzsidó tudóst nem ismertek el ilyen egységesen itthon és külföldön, mint Őt. „Az öklök marokká enyhülnek, s a vasmarokban friss virág terem.”

A hírnév csúcspól mohó szomjúsággal ifjúsága tája felé fordul; emlékezése a szülői házba száll, a korán elhalt Apához, akit úgy lát, mint utoljára, ahogyan egyre feljebb tart, folyvást magasabbra.

Egy életen át foglalkoztatja a Biblia. Utolsó írásában is hitet tesz mellette: „...az európai zenetörténet tele van a Bibliával... Mert... minden korra jellemző, hogy

milyen hangulatvilágban, milyen tézisek alapján, milyen szándékkal fordultak a Bibliához!”

Eltölti a zsidó ünnepek élményanyaga és hangulata. Reintz hattyúdalából, a megzenésített Vajda János-versből kihallja az Engesztelő-nap liturgiájának egyik legszebb dallamfordulatát. Így árult el valamit a zeneköltő legmélyebb titkából, műhelyéből, emberségéből. És a tudóst ez vallomásra ihleti: „Mert így, nyilván így gazdagította benne egymást a kétféle múlt, a kétféle hagyomány mint végeredményben egyazon kultúrának, öröklött és megszerzett kultúrának kétféle arca, szimbólumául annak a mélyértelmű, megrendítő találkozásnak, mely előtt újra meg újra mély megilletődéssel kell meghajolnunk – annak a sajátos történelmi tüneménynek, amelynek útja Bazin, Tiszaeszlár és Auschwitz között oly sok vértanún és oly sok diadalon át vezet a jövő felé, s melynek a neve: magyar zsidó tehetség.”

Ennek legnagyobb példája és hordozója előtt, akitől gyermekét követelte áldozatul a mártíromság, kegyelettel és alázattal hajt fejet a vele együtt lélegző hitves, a tehetséges leány, a rokonság, a tisztelők és barátok beláthatatlan tábora, a világ zsidósága, amelynek történelmébe most bevonul egyik legnagyobb fia.

Amen.

Gyászbeszéd

László Zsigmond felett 1981. július hó 31-én

Tudom, úgyis elér engem,
Ami megszületett és ami meghalt bennem.
Az, ami nem lettem és az, ami voltam,
Elevenen is holt, de aki él holtan.

László Zsigmond utolsó hetéig győztes maradt a rátamadó elmúlással szemben. Ép ítélőképességével, humorra hajló érzékenységével, józan szemlélettel lépett rá a halál hídjára.

Talán azért maradt fiatal, mert későn kezdte meg igazi életét.

Nyolcvannyolc évéből majdnem hatvan – saját szavaival – a sivatag évei voltak. Utána ért be – nyugalomba vonulásával – az alkotás ősze.

Pedig ígéretes volt az indulása. Irodalmi tanulmányok a budapesti, lipcsei és bécsi egyetemen. Lipcsében Sievers hatása alá kerül, s üdvözlétét közvetíti Goldzihernek. Az utolsó, aki vele még beszélt.

Hetvennégy évvel ezelőtt megjelent és Horváth János ismertetésével ékesített doktori disszertációja elsőül dőngeti a kuruc balladák hitelét.

Majd örlő munka, hivataloskodás, kemény küzdelem a megélhetésért. Tán csak a Goldmark zeneiskola igaz-

gatása és az OMIKE művészakciója az, ami emlékeiben a szívét melengette.

Lázás tempóban akarja behozni mulasztását. Zene-történet, zenekritika, zenei műfordítás. Hogy végül létrehozza a verselméletet és a zenei prozódia tárgyaló trilogiát: a *Ritmus és dallam*-ot, *A rim varázsa*-t és az életművét felölelő összegyűjtött dolgozatokat, amelyek megjelenését már nem érte meg.

Ám minden sikerén túl szerény maradt. Tervezett önéletrajzának azt a címet szánta: „Velem nem történt semmi.”

„Elérheti-e a fa a koronája felett elszálló madarakat?” Kodály egyik legjobb értője a Mesternek csak utolsó hónapjaiban mert bemutatkozni. Goldmarkkal szólhatott volna: „Minthogy vezetni nem tudtam, másokkal menni nem akartam, így hát egyedül maradtam.” Munkássága azonban barátokat szerzett számára. Az ókori zsidó tanítás szerint: „Az igazak napjai elmúlnak, ők maguk nem.” „A művészet az öröm forrása és az élet vigasztalása” – hirdeti Freud tanulmánya, Beethoven zenéje és Chagall művészete. Súlyos helyzetekben is meglátta a szépet, és egy-egy szóval mindig mindig örömet szerzett másoknak. Leányának, aki gondoskodott róla, és tudott minden gondolatáról; unokájának, akivel bámulatos, egyedi kapcsolatot alakított ki; rokonainak, mindvégig hű tanítványának, Tibornak és egy széles körnek.

Zsidóságából, amelyet büszkén vallott, kiváltképp a Biblia érdekelte, amelynek útját nyomozta a századok zenéjében. Háromezer esztendő imalepelbe burkolva tér meg őseihez, akikkel közös volt a sorsa.

Művei élnek, és bennük felcsillan arca és alakja. Földi élete végeztével bevonul a tudomány történetébe.

Ámen.

MEGNYITÓ

AZ ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ INTÉZET BIBLIAI ÉS LITURGIAI HANGVERSENYÉHEZ 1954. VII. 24-ÉN ESTE, AZ INTÉZET UDVARÁN

Szeretettel üdvözlöm Önöket Intézetünk közel nyolcvanesztendő épületében, amely első ízben ad helyet zenei estnek. Ha ma tesszük, jelentősége van.

Ez az épület alapításától napjainkig, gyakran volt a zsidó sors megtestesítője. Tiszaeszlár évében a csöcselék megrohmozta.¹ A németek elsüllyesztették le, internálótáborra gyálázták, hogy kiválóságainkat innen vigyék a halálba.

Tíz esztendő után – a külföld előtt is – újból a zsidó tudomány egyik centruma, rabbijelöltek készülnek közösségi és szellemi feladatokra. Kelet- és Közép-Európa legnagyobb zsidó könyvtára működik benne, magába gyűjtve a zsidó múlt emlékeit. Két zsidó gimnázium tanít itt, fiatalság hangja hallik a termekből, folyosókról és az udvarról, sejtetve a zsidó jövő ígérését.

A zsidóság a földkerekségén mindenütt a Szentély pusztulásának emlékére három gyászhetet ül, a magyar zsidóság

¹ Krúdy Gyula: *A tisztaeszlári Solymosi Eszter. Magyarország.* 1931. III. 1.

² Márai Sándor: *Napló.* Bp., 1946. 235.

³ Juhász Gyula: *Prologus. Irod. Közl.* LVIII. 1954. 214.

sorozatos gyászünnepélyeken siratja meg a vidéki hitközségek elhurcolásának és megsemmisítésének tizedik fordulóját.

Ha a kettős gyász hangulatában felhangzik most mégis e történeti helyen a zene: jelenti az élet győzelmét a halál felett, a remény győzelmét az emlékezés felett, a művészet győzelmét a valóság felett.

„A művészet nem a valóságot ábrázolja, hanem a látomást, amelyet a valóság élménye kelt az emberi lélekben. Ez a többség a művészet”.² Látomásunk emelkedjék ki a siralom völgyéből, vetítse ki emberi és zsidó reményeinket, feladatainkat. Vigyen el bennünket oda, ahol szemünk és lelkünk boldogan pihen meg, megkapván azt, amire vágyakozunk.

Szólaljon meg a Biblia ihlette zene, a zsidó liturgia zenéje, amelybe neves és névtelen mesterek a numinózust, az istenit álmodták, műveikből évszázadokon át azonban az emberi hangzik. A nagy embertelenség emlékénel az emberideál felé fordulunk, mert az embert akarjuk jobba nevelni, jobbnak tudni.

Az Ember a mi egyetlen reményünk,
Az Ember, aki a sorssal dacol,
Ki szent, örök jogát kivívja végül
És föltámad zár, börtön, sir alól.

Az Emberért megyünk mi küzdelembe,
A fegyverünk: tudás és szeretet;
Akarjuk és kiküzdjük, hogy derengjen
A boldog béke már a föld felett.³

Zenei estünket ezzel megnyitom.

MEGNYITÓ AZ ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ INTÉZET II. ZENEI ESTJÉN, AZ INTÉZET UDVARÁN 1955. VIII. 18-ÁN

A most befejeződött aeronautikai kongresszuson Koppenhágában bejelentették, hogy két-három év múlva repülő rakétákat szándékoznak felbocsátani a Föld légkörének felső rétegeibe. Ezek a rakéták kb. 500 kilométer magasban több napig keringenek majd a Föld körül. A rakétába helyezett műszerek segítségével tudományos megfigyeléseket nyerhetnek. A rakéta a légkörön kívül kering, és közvetlenül éri a világteréből érkező sugárzások. Így ezek eredeti formájukban figyelhetők meg, anélkül, hogy a légkörben változást szenvednének.

A köznapok koptató, puszító, szürke munkájából az ember évezredek óta kísérli meg, hogy – ha ünnepi pillanatokra is – a magasba emelkedjék. Élményeit, megfigyeléseit műszerek segítségével örökítette ránk. Ezeknek a tökéletes műszereknek gyűjtőneve: művészet, amelynek eszközei a toll, az ecset, a véső, a hangszer.

Talán egy júdeai pásztor volt az a zsoltárártó, aki két és fél ezer év előtt megörökítette egy ilyen csillagos estnek lelki emelkedettségét és fenséges nyugalmát:

כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננת (8:4)

Ha látom egedet, ujjaid alkotását, a holdat, a csillagokat, amelyeket Te teremtettél! „Mi az ember, hogy emlékezel reá, embernek fia, hogy számba veszed őt.”

Önmagából merítette az ihletet az a zsidó művész, aki az

ókorban a bét-alfa-i zsinagóga mozaikpadlóján nagyszerű színekkel ábrázolta a napot, áldást hozó sugaraival.

Belső kényszernek engedett a kairói kódex névtelen illuminátora, amikor a középkorban lekótázta az Énekek éneke izzó szerelmének szárnyaló zsidó dallamát.

Magasba szállásunk ritka perceinek élményeit örizzük meg mi is. Merítsünk belőlük megújíthatóságot. Teneriffa vidékének legendás óriásfája ámulattal töltötte el a középkori utasokat. Gazdag lombosága az atmoszféra összes páráit felszívta úgy, hogy elég volt ágait megrázni, és áldott, tiszta, csodatevő harmat hullott belőlük a fáradt és beteg emberekre.

A mai zenei estből is gyűjtsünk ilyen élménytartalékokat. Művészi élményünk erősítse zsidó öntudatunkat, öntudatunk építse zsidó közösségünket.

Szólítjuk a múlt árnyait.

„...s fojtott szavunkra majdan friss szóval ők felelnek.
Nagy szárnyadat borítsd ránk virrasztó éji felleg.”

Második hangversenyünket ezzel megnyitom.

MEGNYITÓ

AZ ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ INTÉZET III. ZENEDÉLUTÁNJÁN 1956. VI. 24-ÉN

A Holt-tenger parti tekercek 1947 óta szüntelenül foglalkoztatják a tudományos kutatást. De Jezsajás teljes szövege, az ismeretlen harci irat, az esszeus szekta törvénykönyve, Bar Kochba autográf levele mind eltörpül azon lelet mellett, amely néhány hét óta lázas izgalomban tartja az egész világot.

Qumrán harmadik barlangjában két réztekercsre bukkantak, amely Manchesterben került szakszertű felbontásra. Az elejét már kibetűzték, s ez arról ad hírt, hogy Hebron és a Gerizim hegye között kétszáz tonna arany és ezüst van elrejtve. Még a legvérmesebb kincskeresők álmában sem fordult elő ilyen töménytelen gazdagság!

Valószínűnek tartom, hogy a népmesék rejtett kincsekről szóló hagyományának zsidó megfelelőjéről van szó. Az őskommunizmusban élő esszeusoknak, akiknek könyvtárából való az összes irat, nem volt vagyonuk. A kincskeresők azonban ezt nem fogják nekem elhinni, s fáradozásuk nem is lesz hiábavaló. A régészek ásoi – kétségkívül – csodálatos értékeket fognak feltárni. Újabb kéziratokat és újabb tárgyi emlékeket, letűnt világok megszólaltatóit.

Mert a sokszor hangoztatott rágalom ellenére őseink nem kincseket halmoztak fel. Szellemi értékeiket akarták konzerválni, megmenteni, ezért rejtették ember és állat számára járhatatlan barlangokba, s oly körülmények között, hogy két évezred után is jó állapotban jutottak reánk. Nagy történelmi katalizmak elől az írást helyezték biztonságba a kincs helyett, mert a szó tovább ér és tovább él, mint az arany.

Avidor Hammeiri, a magyar költők kongeniális héber tolmácsolója – intézetünk volt növendéke – most folyó önéletrajzában, *A daloló máglyá*-ban megörökíti elhalt Mesterünknek, Blau Lajosnak egy tanítását. Azt mondotta neki egy héber dolgozata javításakor: „Ma újra megfosztotta a világot egy dágéstól (egy kiesett betűt pótló ponttól). Tudja-e, mi a dágés? Volt egyszer egy nagy nemzet: Egyiptom. Elpusztult, s egyetlen írmag sem maradt belőle. Utána jött még egy nagyobb nép, a görög. Egyetlen ember sem maradt meg belőle. Azután jöttek a rómaiak. Egy sem maradt meg belőlük. S eljön az idő, amikor a világon élő népek el fognak tűnni, s nem marad belőlük egy lélek sem. De ha egy héber betű eltűnik, ottmarad a helyén egy dágés.”

Nem tűnt el a régi zsidó irodalom. Most is ontják az ókori szövegeket a barlangok. Nem tűnt el a régi zsidó művészet, az ókori zsinagógárok felszínre hozzák. Nem tűnt el a régi zsidó zene, ott él a hazatérő, több évezredes zsidó törzsek ajkán, középkori illusztrált kódexek hangjegyzésűjeiben. Szaádja napjainkban kiadott imakönyvének kottajeleiből megszólal egy ezredév után a sófár melódiája.

Néhány zsidó zeneszám hangozzék el itt is, rész az egészről, amint egy róza éppen olyan teljes alkotás, mint az egész emberi műveltség.

Milyen jó lenne, ha az emberek, a népek békén tudnának egymás mellett élni és muzsikát hallgatnának.

...gyógyíts meg, Zene,
te, Mindenségé, édes üteme
a fájdalomnak, Varázsfuvola,
varázsjáték, te, tündér mómora
hitnek, reménynek: árnycsík a falon
a nagy fényben, s a szívben nyugalom...
(Szabó Lőrinc Válogatott versei.
[Mozart hallgatása közben] 515.)

Ezzel az érzéssel nyitom meg harmadik zenei rendezvényünket.

ÜNNEP ELŐTT...

MEGNYITÓ AZ ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ INTÉZET IV. ZENEI ESTJÉHEZ 1958. SZEPTEMBER 9-ÉN

Emlékezünk mindannyian az ünnep előtti hangulatra. A lázas készülődésre, a szülők minden apróságra kiterjedő figyelmére, a gyerekek izgalmára, az új ruhára, a jó szagú virágokra, a kalács alá csempészett jókívánásokra, dallamokra, amelyeket ízlelgettek előre a család tagjai.

Az ünnep kevesebb emléket hagyott maga után, mint a készülődés. Aminthogy szebb ünnepnek előtte lenni, mint az ünnepen... Az élet olyan, mint a pillangó: messziről gyönyörű, de közelről elvész a csillogása, és aki hozzányúl, befekettíti kezét hímporával. Amíg valamiről gondolkodunk, addig a miénk; mihelyt megszerezük, el is veszítjük.

Estünk célja ennek az ünnep előtti hangulatnak felidézése. Kapcsoljanak bennünket össze erre az órára az ünnepi melódiák; kapcsolja össze múltat a jelennel; kapcsoljon bennünket azokhoz, akik velünk voltak.

És még valami a szándékunk vele. Hogy megsejtessük ezt az élményt azokkal, akik utánunk jönnek, s még nem lehelték azt be soha. Ahogyan a nemrég elhalt héber költő, Simóni képzelte az utolsó szamaritánusról:

ולא ידע איש לעולם איך שמרוני שוחק
ולא ידע איש לעולם איך שמרוני אוהב

„Senki sem fogja tudni, a szamaritánus hogyan nevetett,
Senki sem fogja tudni, a szamaritánus hogyan szeretett.”

Adjuk át ezt a mi hangulati örökségünket gyermekeinknek:

לשמוע אל הרנה ואל התפילה

Hogy megérezzék és megértsék ünnepeink és ünnepi dallamaink érzelmi erejét és történelmi jelentőségét.

Ebben az érzésben nyitom meg Intézetünk negyedik zenei estjét.

MEGNYITÓ
AZ ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ INTÉZET
ZENEI ESTJÉRE
1959. X. 29-ÉN

Egy kiváló írónk szavait idézem ebben a könyvtárteremben:
„Egyszer minden új volt, és egyszer minden régi lesz, és az emberek rendszerint az újat szeretik – ezt minden könyvtár homlokára fel lehetne írni.”

Intézetünk ma holnap hagyományossá váló zenei estjén mi mégsem ígérünk újat hallgatóinknak. A búcsút intett ünnepkör régi dallamaiból szeretnénk néhányat emlékbe adni, hogy kísérőink legyenek a hétköznapiakban. A zene hangján közvetítsék zsidóságunk tanításait, a zene hangján, amelyben komolyság, komorság, fenséges kegyelet, öröm és életigenlés oly művészin váltakozik.

A múlt héten az Egyesült Nemzetek Szervezete hívta a zene nyelvén az öt világrész lakóit. A béke muzsikája két órára körülölelte a Földet.

Mi szerényebb célt tűztünk ki magunk elé hasonló eszközökkel. Bár lenne valami útja-módja, valami szavak nélküli nyelv, szívnek, zenének valamiféle varázslata, amivel elérhetnők testvéreink lelkét, és szólhatnánk hozzájuk. Hogy közvetítsük feléjük meggyőződésünket zsidóságunk örök fennmaradásában, történelmünk folytonosságában, irodalmunk töretlen értékeiben, tudományunk fejlődésében.

Ezért áll ez az épület, ezért él ez az Intézet, ezt üzeni végsőfokon ez a zenei est is, amelyet ünnepi lélekkel megnyitok.

MEGNYITÓ BESZÉD
AZ ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ INTÉZET
ZENEI ÜNNEPSÉGÉN
1973. MÁRCIUS 19-ÉN

רוח המשולש

Hármas vezérfonala van mai rendezvényünknek.

Az egyik dallamcsokor purimi hangulatot idéz: Öröm egy ókori szabadulás felett. A zsidóság az ilyen ritka esemény megörökítésére ünnepet ült. Ezért írhatta Zangwill: „Az Exodus óta a szabadságot mindig héber akcentussal ejtették ki.”

A második momentum némelyekben kételyt ébresztett: Helyes-e a magyar zsidóság tragédiájának évfordulóján zenei estet rendeznünk? Amikor – 29 évvel ezelőtt – egyetlen vagyónunk a félelem maradt.

Mi arra gondoltunk: Hathatósabb választ alig adhatnánk a tisztító szándékunknak, mint azt: Tervük megghiúsult. Nagy veresesség árán – tizedére csökkenten – a magyar zsidóság él és élni akar. A később született és felnőtt generáció is.

A felszabadulás után az első Talmud-kiadást Németországban rendezték sajtó alá. A címlapon egy koncentrációs tábor látható, felette zoltáridézet:

(119:87.) כמעט כלוני בארץ ואני לא עזבתי פקדון

„Kevés híján megsemmisítették, de én nem hagytam el törvényedet.”

Figyelmeztetés is egyben: Át kell tanulmányoznunk a történelmet, hol tévedtünk el az úton, s ez a felmérés elvezethet a vereségtől a felemelkedésig.

Hogy lobogni tudjon a máglya.
Hogy ünnep jöjjön, bármiképp,
ábeli. E káini tájra.

A harmadik mozzanat szívet melegítő. Új fényben ragyog ez a csaknem százszentendős templom, amely visszhangozza még világhírű Mesterek szavait és sok száz – értékes pályát megtett – tanítvány szárnypróbálgatását, s amely – a német megszállás idején – szerencsétlen testvéreink bőrtöne volt.

Chággáj próféta hatalmas szóval avatta fel a második Szentélyt:

„Nagyobb lesz ez utóbbi hajlék dicsősége az elsőnél”,

(Hag. 2:9)

ובמקום הזה אתן שלום

„mert békével áldom meg ezt a helyet.”

Soha ne zavarja meg a tanulás, a kutatás, az alkotás e világhírű tanházát és templomát a külvilág zaja, a békétlenség, háborúság és háborgatásé.

Áldás közösségünk vezetőire, akik elvégeztették e szent munkát. Áldás arra, aki állandó figyelmével és fáradhatatlanul buzdított elkészítésére és befejezésére.

A régi dallamok új hangszerelésben avassák fel zsinagógánkat a jövő évszázad számára.

Ámen

FOTÓ: MARLI SAMÍR

